

BELGISCHE EN NEDERLANDSE GRENSARBEIDERS IN EN ROND ZUID-LIMBURG

DOOR

M. S. M. SIMONS, Drs. Soc. Geogr.

(*SLOT*)

Hoewel de gegevens omtrent de in België woonachtige Nederlandse grensganger eerst van 1948 dateren, mag wel aangenomen worden, dat het aantal Nederlanders in België woonachtig en werkzaam in Nederland althans voor het gebied rond Zuid-Limburg in en na de oorlog weinig veranderd is. Immers de factoren, die deze trek in de hand werkten, hebben na 1940 geheel opgehouden te bestaan. Anderzijds zijn de verhoudingen op het ogenblik niet zo ongunstig, dat zij de vroegere emigranten tot terugkeer zouden nopen. Integendeel een langzame toename is merkbaar, zoals blijkt uit de gegevens, die voor Maastricht ter beschikking staan.¹⁹⁾

In het begin van 1948 bedroeg hun aantal 219 mannen en 88 vrouwen. Einde Juli 243 mannen en 99 vrouwen. Zij waren v.n.l. in de volgende gemeenten woonachtig:

Canne	45	Veldwezelt ...	24	elders	47
Lanaken	158	Vroenhoven ...	42		
Lanaye	13	Maaseik	13		

Totaal 342, waarvan 99 vrouwen.

Uit Maaseik en omgeving werken 21 op Staatsmijn Maurits, waarvan 11 bovengronds, 10 ondergronds. Het merendeel werkt er al jaren. Al deze emigranten blijven nauw met Nederland verbonden. De plaatsen van vestiging liggen of in de onmiddellijke omgeving van Maastricht, of aan de grote weg van Maastricht naar Maaseik, enkele andere in de buurt van veerponten over de Maas. cfr. overzichtskaart.

¹⁹⁾ Gewestelijk Arbeidsbureau te Maastricht, Gewest Maastricht, Juli 1948.

Canne ligt tegen de gemeente Maastricht aan. Vanuit Canne behoeft de grensganger slechts 20 minuten te fietsen om de grote fabrieken van Maastricht te bereiken. Hetzelfde geldt voor Vroenhoven. Lanaken ligt verder af. Toch woont daar meer dan de helft van de Nederlandse grensarbeiders. Enkele redenen zijn hiervoor aan te geven: Lanaken is de grootste van de Vlaamse randgemeenten (5500 inwoners. Canne telt er slechts 1060); beschikt als zodanig over meer en betere verbindingen, zowel per tram als per trein, ligt aan een kruispunt van wegen en heeft een behoorlijk aantal winkels.

In Vaals waren in de periode 1920—1940 verscheidene Nederlanders als grensarbeiders in de Akense textiel- en metaalindustrie werkzaam. Rond 1930 moet hun aantal 400 hebben bedragen. Later begon men in Duitsland naar autarkie te streven. De deviezenregelingen vormden voor de grensarbeiders een steeds moeilijker te nemen hindernis, zodat in 1935 50 gezinnen uit Vaals naar Duitsland emigreerden. In de jaren vlak voor de oorlog, toen de industrie op volle toeren draaide, werden de maatregelen voor grensarbeiders verzacht en vonden ongeveer 150 Vaalsenaren in de omgeving van Aken werk. Onder de oorlog 1940—1945 is dit aantal iets groter geworden: er moeten toen in totaal 200 meisjes dagelijks naar Aken en omgeving gegaan zijn. Gedurende die tijd is voor de overige grensgebieden het grensarbeidersverkeer nihil geweest. Over het algemeen is de uitwisseling van arbeidskrachten tussen België en Nederland wat Zuid-Limburg betreft er een geweest van beperkte omvang.

Uitzondering hierop vormt Maastricht, waar de industrie *altijd* een grote aantrekkingskracht heeft uitgeoefend op de arbeiders die in Belgisch-Limburg wonen, zodat zelfs van een „trek” van Belgische arbeidskrachten naar de Maastrichtse industrie kan worden gesproken. Deze industrieën zijn v.n.l. geweest de aardewerk- en porceleinbedrijven, rubberfabrieken en steenbakkerijen. Deze laatsten telden voor 90% aan Belgische arbeiders en zijn alle vlak langs de grens gelegen.

C. 1945—1947.

Na de bevrijding is een nieuwe „trek” ontstaan en wel in omgekeerde richting: Nederlandse arbeidskrachten gaan in toenemende mate in België werken. De industriegebieden van Luik en Verviers oefenen een sterke aantrekkingskracht uit op de arbeidsmilieu's van de verre omgeving in de vorm van een georganiseerde werving en verplaatsing van arbeidskrachten. De oorzaken van deze nieuwe „trek” wortelen

deels in veranderingen in de sociaal-economische structuur van het Z.O. van Limburg, anderzijds in het verschil in loonniveau in België en Nederland.

Ad. 1. Veranderingen in de sociaal-economische structuur in het Z.O. van Limburg: De bevolking in Z.O.-Limburg ondervindt in het algemeen de nadelige gevolgen van het isolement nu het economische contact met het Duitse achterland verbroken is. In het bijzonder was de arbeidende bevolking in Vaals en omgeving voor een groot deel aangewezen op de werkgelegenheid, welke het Akense industriegebied bood. Na de bevrijding kwamen de Nederlandse arbeidskrachten, die gewoon waren in het Duitse grensgebied te gaan werken zonder emplot. De plaatselijke textiel- en metaalindustrie in Vaals had niet voldoende opnamecapaciteit voor de arbeiders. Tijdelijk vonden deze arbeiders, 600 in getal, buiten hun beroep werk bij de geallieerden, bij de grensbewaking, bij de D.U.W. en dergelijke, doch toen deze werken afliepen en de D.U.W.-werken in April 1946 werden stopgezet, waren deze arbeiders gedwongen naar arbeid buiten hun woonplaats om te zien. De mogelijkheid deed zich daartoe voor in de industriegebieden van Luik en Verviers, waar deze arbeiders wederom in hun eigen beroep werk konden vinden. De Belgische werkgevers maakten gretig gebruik van dit aanbod van arbeidskrachten en organiseerden het vervoer met autobussen.

Ad. 2. De gunstige arbeidsvoorwaarden en de mogelijkheid om de verdiende francs te verkopen tegen een koers, die ongeveer tweemaal zo hoog was als de officiële, vergrootte de aantrekkingskracht nog aanmerkelijk, zodat ook arbeiders, die in het eigen land voldoende werk konden vinden, naar België gingen werken. In Juli 1947 werkten in het gebied van het gewestelijk Arbeidsbureau Maastricht 1050 Belgische arbeidskrachten in het Nederlandse grensgebied.

<i>In het rayon:</i>	<i>Mannen:</i>	<i>Vrouwen:</i>
Maastricht	683	303
Eysden	54	2
Vaals	12	
Valkenburg	51	
Totaal	800	305

Omgekeerd werkten in het Belgische grensgebied de volgende

aantallen Nederlandse grensarbeiders. (Gegevens Inspectie Invoerrechten en Accijnzen en Gewestelijk Arbeidsbureau Maastricht):

<i>Woonplaats:</i>	<i>Mannen:</i>	<i>Vrouwen:</i>
		<i>Geschat:</i>
Maastricht en omgeving	218	
Vaals	600	300
Bocholtz	83	5
Simpelveld	60	5
Heerlen	75	5
Hoensbroek	50	15
Brunssum	50	15
Kerkrade	25	5
Elders	115	
	Totaal 1276	350

N.B. De cijfers betreffen alleen arbeiders, die dagelijks van hun woonplaats op en neer naar hun werk gaan. Er zijn ook arbeiders in Nederland woonachtig, die in België gaan werken en slechts eens per week naar huis terugkeren. Hun aantal is echter niet bekend.

Uit vorenstaande cijfers blijkt, dat veel meer Nederlandse arbeiders in België gaan werken, dan het aantal waartoe de sociaal-economische structuur van het gebied aanleiding geeft. Inzonderheid de gemeenten in het oude mijngebied: Bochholtz-Amstenrade, hierboven vermeld, vallen buiten de normale uitwisselingsgebieden van grensarbeiders. Lieden uit Brunssum hebben uren te reizen alvorens op de plaats van werk te belanden en 's avonds moet diezelfde afstand weer terug worden afgelegd.

Voor Maastricht en omgeving zijn deze cijfers normaal te noemen. De meesten werken in cementfabrieken bij Visé of in de rubberfabriek bij Lanaken, enkelen in de mergelgroeven bij Canne.

Over Vaals werd reeds gesproken.

N.B. De toestanden op de Maastrichtse fabrieken zijn niet alle rooskleurig. Dit geldt uiteraard niet voor de Nederlandse steenkoolmijnen, die in alle opzichten het van de Kempische winnen.

Het niveau-verschil van de lonen, in België en in Nederland²⁰⁾, ongeveer verdubbeld door de mogelijkheid om het verdiende loon in

²⁰⁾ Ongeschoolde losse arbeiders verdienen in België f 0.84 per uur, in Nederland 0.46! Hun aantal is zeer groot; voor Vaals zelfs 70% van de arbeidende bevolking. De meesten prefereren als los arbeider direct te gaan verdienen dan eerst een Ambachtsschool te doorlopen.

francs op de zwarte markt in guldens om te zetten, is de voornaamste stimulans voor de toenemende arbeidstrek naar België geweest. Een dubbel euvel vloeide hieruit voort: er werden arbeidskrachten aan het Nederlandse bedrijfsleven onttrokken, waaraan dit dringende behoefte had en er gingen deviezen verloren, waaraan evenzeer dringende behoefte bestond.

Wat het eerste betrof: uit de mijnen liepen houwens met 15 en meer dienstjaren weg om in België te gaan werken, hetzij op de Kempische mijnen, iets wat zij in normale tijden nooit zouden hebben gedaan, wegens de minder goede sociale voorzieningen aldaar, of in de textiel-fabrieken. Ook bouwvakarbeiders e.d. waren op vele plaatsen niet meer te krijgen, omdat zij in Verviers gingen werken.

Met alle mogelijke wettig ten dienste staande middelen heeft men getracht dit verlies aan arbeidskrachten tegen te gaan. Weinig heeft dit mogen baten. Allereerst was er het reeds vermelde vestigings- en arbeidsverdrag tussen België en Nederland van 1934. De Belgische werkgevers hadden er alle belang bij hun met orders overstelpte bedrijven zoveel mogelijk van arbeidskrachten te voorzien. Om niet al te veel deviezen verloren te laten gaan werd bepaald, dat de grensarbeiders slechts 25% van hun loon in Belgische francs mochten behouden; 75 % waren zij verplicht in Nederlands geld tegen de vastgestelde koers te wisselen. Deze maatregel is voor de contrôle op de grensarbeiders funest geweest. Immers de grensarbeiders gebruikten nu niet meer een grensarbeiderspas, doch vroegen een paspoort aan (hetgeen hun niet geweigerd kon worden) en overschreden daarmede de grens. Het verdiende geld lieten zij in België bij bekenden achter om dit door reizigers e.a., die daarvoor in Nederland zwarte prijzen moesten betalen, te laten afhalen.

Niet alleen alle overzicht over de grensarbeiders, maar ook over het uitwisselen van deviezen is daardoor verloren gegaan. Vandaar dat sedert het van kracht worden van de deviezenbeschikking in Juli 1947 omtrent de grensarbeiders geen betrouwbare gegevens ter beschikking staan. Dit geldt echter uitsluitend voor de Nederlanders, die in België gaan werken. De Belgische arbeiders in Nederland hebben er alle belang bij, dat zij hun verdiende geld tegen normale koers in francs kunnen omzetten en zorgen daarom zo spoedig mogelijk vergunning en grensarbeiderskaart in orde te hebben. Alleen de gegevens omtrent deze laatste categorie zijn betrouwbaar.

Nederlanders als grensarbeiders in België werkzaam: Juli 1947, Gewest Maastricht:

Waals gebied.
(gewesten Luik en Verviers)

Luik	83 ²¹⁾
Visé	9
Enival	24
Verviers	360
Welkenraedt	31
Dolhain	51
elders	21

Vlaams gebied.
(gewesten Tongeren, Hasselt
en Maaseik)

Canne	17
Kesselt	9
Eisden	12
Lanaken	33
Veldwezelt	8
Hasselt	8
Maaseik	5
elders	43

Totaal 714

De niet-genoemde gemeenten tellen ieder 1 of 2 grensgangers. Opmerkelijk is het grote aantal dat Verviers trekt (50 %).

Nederlanders als grensgangers in België werkzaam: April 1947, Gewest Heerlen:

Nieuwe mijnstreek: ²²⁾	
Plaats van werkzaamheid:	
Eisden	46
elders	16
	—
Totaal	62

Oude mijnstreek:	
Plaats van werkzaamheid:	
Dolhain	31
Ougrée	12
Verviers	195
elders	7
	—
Totaal	245

Ook uit de oude mijnstreek gaat het overgrote deel (75 %) naar de textielfabrieken in Verviers. cfr. overzichtskaart.

De meesten wonen echter in gemeenten langs de grens. De gemeenten met de grootste aantallen grensgangers volgen hieronder:

Bocholtz	80	Kerkrade ..	33	
Brunssum	14	Maastricht	165	
Eisden	23	Simpelveld	43	
Geleen	11	Sittard ...	18	
Heer	35	Stein	11	
Heerlen	61	Vaals	445	(42 vrouwen)
		elders.....	22	12 „
		Totaal	961 mannen	54 vrouwen

²¹⁾ Het zou ongetwijfeld zeer leerzaam geweest zijn, indien de gemeente Luik gegevens had kunnen verstrekken omtrent vestiging van Nederlanders. Reeds eerder werd vermeld, dat velen zich, zowel vanwege moeilijkheden aan de grens ondervonden, als ook vanwege de grote afstand van Maastricht en de slechte verbinding, als woonachtig in België hebben laten inschrijven.

²²⁾ De meesten zijn enkel om financiële redenen over de grens werkzaam.

Het merendeel van deze grensgangers is niet gehuwd, zoals blijkt voor de 445 grensarbeiders van Vaals: van de 403 mannen waren er 142 gehuwd, van het aantal vrouwen slechts 2.

Het aantal vrouwelijke krachten is gering, vooral wanneer men bedenkt, dat de meeste arbeiders in de textielfabrieken in Verviers werken (555), een industrie die zeer veel vrouwelijk personeel in dienst kan hebben.

Uit een indeling naar leeftijd van de Nederlandse grensarbeiders in België werkzaam blijkt, dat het merendeel behoort tot de jonge krachten. De meesten staan als los arbeider ingeschreven. De gemakkelijke verbinding van Vaals met Verviers werkte het in de hand, dat ook jonge lieden onder 20 jaren in grote getale in België gingen werken.

Heerlen ligt veel verder van Verviers af; de reis vraagt meer energie, vandaar dat de allerjongste groep slecht vertegenwoordigd is.

De afname van het aantal grensgangers bij toenemende leeftijd is voor het district Maastricht en Eysden veel regelmatig.

Nederlanders als grensarbeiders in België werkzaam naar leeftijds-klassen: (1e halfjaar 1947)

	<i>Districten:</i> <i>Maastricht en</i>	<i>District:</i> <i>Vaals:</i>	<i>District:</i> <i>Heerlen:</i>
	<i>Eysden:</i>		
Minder dan 20 jaar	6 3 %	47 8 %	19 5 %
van 20 — 25 jaar	27 14	66 16	103 28
„ 25 — 30 „	34 17	57 15	86 23
„ 30 — 35 „	24 12	41 10	51 14
van 35 — 40 jaar	33 17 %	72 17 %	32 9 %
„ 40 — 45 „	29 15	48 9	20 5
„ 45 — 50 „	20)	27)	22)
„ 50 — 55 „	10)	17)	15)
„ 55 — 60 „	5) 22	15) 24	12) 16
„ 60 — 65 „	2)	9)	7)
65 jaar en ouder:	4)	4)	5)
Totaal	194	403	372

Een indeling naar beroep kan globaal worden gegeven als volgt: de arbeiders, die naar het arrondissement Verviers trekken, zijn vrijwel allen textielarbeiders, naar Luik en omgeving gaan velen als losse arbeiders in de metaalfabrieken. Van deze laatsten zijn bijna allen thans in Luik woonachtig; zowel om de lange treinreis te vermijden, alsook

omdat aldus Belgisch geld voordeliger in Nederlands geld kan worden omgezet.

De grensarbeiders uit de nieuwe mijnstreek zijn in de volgende beroepen werkzaam:

Delfstoffen	30
Hout etc.	1
Metaalnijverheid	2
Bouwwakken	19
Voedingsmiddelen	2

Aldus zijn de gegevens tot Juli 1947. Na die tijd is het aantal Nederlanders in België werkzaam zeer toegenomen. De meesten gingen op paspoort. Behalve het bezwaar van de aanschaffingskosten is men bij gebruik van een paspoort verplicht deze op de douanekantoren te laten afstempelen. Niet alle wegen hebben grenskantoren. Velen moeten zich daarom een omweg getroosten. Gaat men dagelijks over de grens, dan is na een paar weken het paspoort volgestempeld en moet men een nieuw aanvragen. Dit vergt weer enige tijd, gedurende welke de grensgangers zich ziek melden. Dit alles is nogal omslachtig, werkt belemmerend op de arbeidsprestaties, die doorgaans toch al niet hoog zijn; want de meeste werknemers, die naar België trekken, is het niet zozeer om het werk, als wel om de hoge lonen en de omwisseling van de francs te doen. Slechts 40 % van de 600 grensgangers uit het district Vaals kan men als goede krachten beschouwen.

De S. A. d'Ougrée-Marihaye (hoogovenbedrijf te Ougrée bij Luik) heeft een tijdlang een werfcampagne gehouden in Zuid-Limburg. Het resultaat is geweest, dat zij gedurende anderhalf jaar over een 40-tal grensarbeiders de beschikking heeft gehad. Het aantal vervangingen van arbeiders binnen deze groep bedroeg gedurende die tijd: 115. Hiermee behaalden de Nederlandse werknemers van alle vreemde nationaliteiten het record. Onder een veel groter contingent Italianen is het aantal vervangingen veel geringer geweest.

Tengevolge hiervan staat de Nederlandse arbeider niet al te hoog aangeschreven. Het grootste aantal komt trouwens uit sociaal minder goede milieus. Dit zou blijken, wanneer men eens de adressen van de Nederlandse grensarbeiders in de gemeente Maastricht zou nagaan. Velen komen uit half-gesaneerde en vervallen buurten van de binnenstad. De meesten missen niet alleen ijver, maar zijn ook onbetrouwbaar. In enkele artikelen geeft de Maastrichtse dichter M. Kemp zijn stadgenoten weer: „Wanneer we ons zelf even een spiegel voorhouden”, zo schrijft

hij, „herkennen we o.m. genotzucht, luchthartigheid, zekere indolentie en zelfs een ietsje onbetrouwbaarheid.”²³⁾

Verder zijn velen van hen ongeschoold. Reeds werd vermeld, hoe de fabrikanten voor krachtige, bekwame werklieden zich tot het buitenland wendden. Overvloed aan ongeschoolde krachten is een kenmerk voor een grensstreek. De mogelijkheid om op andere wijze dan door vakspecialisatie geld te verdienen, houdt velen er van af zich in een ander opzicht te bekwamen. In dergelijke streken valt het grote aantal zelfstandigen in de groepen: Handel, Verkeer en Industrie. Heel sterk uit zich dit in de Belgische enclaves van Baarle-Hertog, centra van smokkelhandel, waarvan L. Hoornweg²⁴⁾ zegt: dat men er veel handelaar-winkeliers telt. Zo schrijft hij: „Men vindt kleine landbouwers, 'n voerman, die tevens herbergier is, fabrikanten-handelaars, arbeiders-winkeliers e.d. en het is vaak moeilijk om uit te maken, wat nu het eigenlijke hoofdberoep is. Het werk in loondienst bij anderen wordt gewoonlijk zeer matig gewaardeerd; misschien is het nog beter om te zeggen, dat velen helemaal werkschuw zijn. Een vrij grote, té grote groep leeft van handel, die op en neer gaat met de mogelijkheden van de dag, desnoods aangevuld met losse karweitjes. Soms blijft de „commerce”-kans langer uit en worden deze mensen wel tot arbeid gedwongen, waarbij hunnerzijds de nodige animo ontbreekt. Dan weer is het hoogconjunctuur door prijsverschillen van betekenis en de daaruit voortkomende toenemende vraag van goederen-in-de-breedste-zin..... Men is dan in zijn element en met enig geluk worden winsten gemaakt, waarop weer even geteerd kan worden.”

Goede vaklui treft men weinig onder hen aan, want deze hebben meer te verliezen, indien zij werk elders willen gaan zoeken. Zij verspelen daarom niet gaarne een betrekking, waarin zij vast werk hebben. Het behoeft dan ook geen verwondering te wekken, dat wanneer de bedrijfs-leider zich van hen kan ontdoen, hij dit niet zal nalaten. Meer dan alle controle van douane, of gewestelijke arbeidsbureaux heeft de natuurlijke gang van zaken de onnatuurlijke toeloop van grensarbeiders gestuit.

D. Na 1947.

Vrij scherp zette begin 1948 in België in enkele takken van nijverheid o.a. in de textielbranche een crisis in. Tengevolge van de hoge lonen en dure exportprijzen vonden de Belgische producten in het buitenland onvoldoende afzet. Tal van arbeiders werden ontslagen.

²³⁾ Advertentieblad-Maastricht, 9 Jan. 1945.

²⁴⁾ L. Hoornweg. De Belgische enclaves van Baarle-Hertog. Mens en Maatschappij 1946, p. 231 e.v.

De grote textielfabrieken in Verviers hebben alleen die grensarbeiders behouden, die al twee of meer jaren aldaar werkten. Bedroeg het aantal Nederlandse textielarbeiders in Verviers in Juli 1947 nog 358, een jaar later was dit aantal tot op 1/3 geslonken.

Doch ook veranderingen in de verhoudingen in Nederland zelf deden de „trek” naar België verminderen: enkele artikelen kwamen sedert begin 1947 vrij van distributie, andere artikelen o.a. textiel werden beter gedistribueerd. De koopkracht van het publiek verminderde langzamerhand en de vraag naar zwarte francs nam daardoor ook af. Het verlangen om in België te gaan werken werd minder: van de 40 arbeiders die op de staalbedrijven te Ougrée werkten waren in Augustus 1948 slechts 18 over.

De Nederlanders, die in België vast werk vonden, zijn om grensmoeilijkheden te vermijden in België gaan wonen. Aangezien juiste gegevens ontbreken, moet met schattingen genoeg worden genomen. Zeker is, dat de trek sterk verminderd is. Gingen in begin 1946 een 300 lieden als grensarbeiders uit de oude mijnstreek naar België, in Augustus 1948 heeft dit aantal nog geen 40 bedragen. Voor de nieuwe mijnstreek zijn deze cijfers voor 1946 en 1948 respectievelijk 150 en 50.

In Februari 1948, toen de crisis in België nog niet zo had door-
gewerkt, had men de volgende gegevens over Nederlandse grensarbeiders in het *gewest Heerlen*:

Plaats van werkzaamheid:

Dolhain 52 (textiel); La Calamine 3 (ertsmin); Verviers 264²⁵⁾ (textiel); Luik en omgeving 45 (hoogovens); Eisden 42 (mijnen); elders 13. Totaal 419, waarvan slechts 20 vrouwelijke arbeidskrachten. Het merendeel woont in Heerlen n.l. 257 (60%); de overigen in de gemeenten Beek 10, Brunssum 25, Kerkrade 45, Sittard 82. (totaal 419). Meer dan $\frac{3}{4}$ (345) was werkzaam in de textielfabrieken, 9% in mijnen, grintaftgravingen, etc. In bouwvakken werkten totaal 16 man.

Voor het gewest Maastricht mag men wel aannemen, dat er weinig grensarbeiders van een paspoort gebruik maken. Het Kempenland biedt te weinig werkgelegenheid; velen die in Luik werk gevonden hebben zijn inmiddels daar gaan wonen.

Het aantal Nederlanders in België werkzaam, dat van een grenspas gebruik maakt in Gewest Maastricht bedroeg op het einde van 1947 176, einde Juli 1948 212, op 15 November 1949 248 (9 vrouwen). Er is dus een geleidelijke toename merkbaar.

²⁵⁾ Ateliers: Houget, Gaye et Cie, Piernay S.A., Hauzeur Gérard & Fils S.A., Pelzer, La Vesdre S.A.

Gaat men de geographische verspreiding na van de Nederlandse grensarbeiders naar woonplaats en gemeente aldaar werkzaam, dan valt te constateren, hoe in de districten Maastricht en Eijsden woonachtigen op de gewesten Tongeren en Luik zijn georiënteerd. De grensarbeiders uit het district Vaals en uit de oude mijnstreek vinden werk in het gewest Verviers, uit de nieuwe mijnstreek gaat het merendeel naar de Kempense steenkolenmijnen te Eijsden.

Sedert het begin van 1948 is een afname van de „trek” van Nederlandse arbeiders naar België waar te nemen. Daarentegen is vanaf dat ogenblik een toename merkbaar van Belgische grensarbeiders. Voornamelijk geldt dit voor het gewest Maastricht.

Aantal vreemdelingen (inclusief grensarbeiders) in gewest Maastricht werkzaam:

	<i>Mannen:</i>	<i>Vrouwen:</i>	<i>Totaal:</i>	<i>Toename:</i>
Jan. 1947	1106	569	1675	
Juli 1947	1163	562	1725	50
Jan. 1948	1327	546	1873	148
Juli 1948	—	—	2498	625

De zeer sterke toename in 1948 is het gevolg van een wervingscampagne door enkele bedrijven van Maastricht in de streek van Hasselt gehouden.

Zodra echter in België de uitkeringen aan werklozen zó verhoogd waren, dat zij bijna gelijk stonden met de lonen in Nederland bleven zij in groten getale weg. Vandaar dat de afname in het eerste halfjaar van 1949 groter is geweest dan de toename in het jaar daarvoor.

Naderhand is het aantal Belgische grensarbeiders nog kleiner geworden, toen zij tengevolge van de devaluatie een deel van hun inkomen moesten missen.

Reeds werd er op gewezen, hoe de Maastrichtse industrieën voor de oorlog arbeidskrachten uit de Kempen aantrokken. Deze kwamen grotendeels uit een gebied gelegen binnen een straal van 16 km vanaf het centrum van Maastricht. In de laatste maanden is dit gebied groter geworden en er komen nu ook arbeiders uit Diest (23 km) en Hasselt (29 km). Al deze arbeiders worden met eigen bussen van de fabrieken gehaald en gebracht. Ook komen velen uit gemeenten gelegen aan de verkeersweg Maastricht—Maaseik (32 km lang).

Uit een analyse van de indeling naar leeftijdsklassen ²⁶⁾ blijkt, dat

²⁶⁾ Het was niet mogelijk deze gegevens voor grensarbeiders alleen te bemachtigen. De Belgen woonachtig in Maastricht zijn medegerekend. De dienstboden zijn meestal inwonend.

het aantal jonge krachten zeer groot is. Vele vrouwen zijn als dienstbode werkzaam.

Belgen in gewest Maastricht werkzaam: (Juli 1948)

<i>Leeftijdsgrens</i> ²⁷⁾	<i>Mannen:</i>	<i>Vrouwen:</i>
Minder dan 20 jaar	194	134
van 20—25	231	126
25—30	140	39
30—35	70	18
35—40	120	16
40—45	120	11
45—50	120	9
50—55	100	9
55—60	70	6
60—65	61	4
meer dan 65	20	2
Totaal:	1246	+ 374 = 1620

Indeling der Belgen, werkzaam in gewest Maastricht naar beroep:
(Augustus 1948)

<i>Beroep:</i>	<i>Mannen:</i>	<i>Vrouwen:</i>
Landbouw	71	
Mijnen	21	
Steen	134	
Aardewerk	351	58 juist de grote
Glas	32	5 bedrijven trekken
Bouwnijverheid	83	
Hout	54	
Metaal	86	2
Chemie (zinkwit, rubber, cement)	231	37
Papier	52	5
Confectie, hoeden	54	97
Voeding	53	
Huiselijke diensten en allerlei	85	186
Andere niet vermelde beroepen	53	2
Totaal:	1360	+ 392 = 1752

²⁷⁾ In deze tabel komt tot uitdrukking:

- 1e. Een sterke toename (juist in de laatste tijd) van jonge werkkrachten.
- 2e. De voor België specifiek zwakke vertegenwoordiging van de oorlogsgeneratie (thans 30—35-jarigen).
- 3e. Een vrij gelijkmatige afname in de hoge leeftijdsklassen, (zie ook op blz. 271). Het getuigt van stabiele verhoudingen in de randgebieden.

Belgen als grensarbeiders in Nederland werkzaam (Augustus 1948)
Plaats van werkzaamheid:

Maastricht	771 mannen	278 vrouwen
(In Augustus 1949: resp. 936 en 266)		
Eisden (merendeels werkz. op zinkwitfabr.)	81	
Gronsveld	6	
Heer	8	
Valkenburg	18	
Geleen	24	
Sittard	4	
elders	31	22
Totaal (Augustus 1948):	943 mannen	300 vrouwen
(Totaal in Augustus 1949: resp. 1062 en 269).		

Plaats van inwoning:

Maaseik	14	Uikhoven	21	Vroenhoven	62	Vlijtingen	19
Eisden	32	Lanaken	309	Canne	110	Hees	18
			(25%)		(9%)		
Mechelen	12	Veldwezelt	133	Eben Emael	35	Luik	8
			(11%)			en tal van andere	
Boorseme	18	Gellik	33	Lanaye	82	gemeenten met 10	
Opgrimbie	17	Eigenbilsen	49	's-Gravenvoeren	11	of minder grens-	
Rekem	36	Hasselt	41	Mopertingen	19	gangers.	

Deze tabel toont aan:

- 1e. Dat juist uit het Vlaamse gedeelte de grensgangers komen;
- 2e. De grote aantrekkingskracht van Maastricht. Hoe dichter bij deze stad en hoe beter er mee verbonden (weg en tramlijn Maastricht—Maaseik, Maastricht—Hasselt) des te talrijker de grensgangers worden. Cfr. Lanaye, Veldwezelt, Canne, Vroenhoven. De bijzondere positie van Lanaken werd reeds vermeld.

Het overgrote aantal Belgen in het gewest Maastricht werkzaam, blijkt in vergelijking met het totaal aantal vreemden, als volgt:

(November 1947 en Juli 1949)

	Aantal Belgen:		Totaal aantal vreemdelinen:	
Mannen:	1100	1062	1272	1423
Vrouwen:	375	269	528	376
Totaal:	1475	1331	1800	1799

IV. De grensarbeiders als groep.

Samenvattend kan worden geconstateerd:

1. Tot 1914 een trek van seizoenarbeiders vanuit Limburg naar Duitsland. Uit de Kempen trekken arbeiders naar Maastricht;
2. Na 1919—1940: Alleen van Vaals en omgeving gaan grensarbeiders naar de streek van Aken. Zuid-Limburg is niet langer een expulsiegebied. Maastricht en Eisden blijven Vlaamse arbeiders uit onmiddellijke omgeving trekken;
3. 1946—1948: Om allerlei redenen, meest van sociaal-economische en financiële aard, trekken in abnormaal grote aantallen dagelijks arbeiders van Zuid-Limburg naar België. De Duitse grens is gesloten. De verhoudingen in Maastricht zijn nog zoals vroeger.
4. Begin 1948: Vermindering van industriële activiteit in België. De trek naar België minder sterk. Het aantal Belgische grensarbeiders in het gewest Maastricht neemt toe en bedraagt thans zelfs meer dan het vroeger ooit geweest is. In de stad zelf zijn in 1949 gemiddeld 1200 Belgische grensarbeiders werkzaam.

De vier periodes laten zich gemakkelijk onderscheiden naar de richting van de trek alsook naar de aantallen arbeiders. Daarnaast valt echter nog een ander verschil, niet in getallen uit te drukken: de groep zelf is in de loop van de tijd veranderd. Hoewel ik hierover geen litteratuur gevonden heb, meen ik toch wel te kunnen aannemen, dat de grensarbeiders als groep in de vóór-oorlogse, statische, nog vroegkapitalistische maatschappij van Zuid-Limburg veel meer opvielen. Een nauw contact onder elkaar, een geheel eigen levenswijze kenmerkten de verschillende plaatselijke groeperingen. Allereerst moet hierbij gedacht worden aan, zoals eerder vermeld, verschillende dorpen waar de gehele bevolking 's zomers wegtrok naar het buitenland. Maar ook voor het industriële Maastricht gold dit, waar naast enkele groot-ondernemers brede lagen van de bevolking nog gespeend waren van efficiency. Na de eerste wereldoorlog is dit alles verdwenen. Invloed van verkeer, nieuwe industrie, mijnen, de stroom van Noord-Nederlandse Bestuursambtenaren en toeristen, hebben een grote differentiatie in beroepsstructuur mogelijk gemaakt; reizen is gemeengoed geworden onder de bevolking; de statische maatschappij heeft plaats gemaakt voor een dynamische; het karakteristieke groepsverband onder de grensarbeiders is verdwenen. Thans valt in het forenzenverkeer over de grens een dubbel aspect op:

- a. Een economisch aspect, voor zover de arbeiders getrokken worden door loon, dat aanzienlijk hoger ligt dan in eigen land tengevolge van valuta-verschillen. Even vluchtig en instabiel als de conjuncturen en internationale verhoudingen vaak geweest zijn, even veranderlijk is ook de stroom van de op speculeren beluste grensarbeiders geweest. Voor het merendeel losse werklieden, niet noemenswaard aan bodem of vaste woonplaats gebonden, grijpen zij ieder werk aan, dat het meeste oplevert;
- b. Een ander aspect is het demografische: het grensgangersverkeer voor zover dit beïnvloed wordt door plaatselijk sterke bevolkingsgroei, vestiging van industrieën, bestaande verkeersmogelijkheden e.a. Deze factoren zijn veel statischer, minder wisselvallig, grijpen dieper in het leven van de gemeenschap. Zij laten voor lange tijd sporen achter in de vorm van families, die over de grenzen uitzwermen en zich in het aangrenzende land vestigen.

De groep, die hoofdzakelijk het sub a. genoemde aspect ver.oont, is heel karakteristiek voor een grensstreek met smokkelmogelijkheden. Reeds werd gewezen op het gebrek aan vakspecialisatie bij de bewoners van Baarle-Hertog en Baarle-Nassau (cfr. blz. 22). Maastricht vertoont een zelfde trek. Ook hier komt het gemengd bedrijf opvallend veel voor. Van alle steden van ons land bleek Maastricht in 1930 het grootste aantal gevallen te tellen waarbij winkels in kruidenierswaren tevens café waren.²⁸⁾

Het Belgisch randgebied vertoont een zelfde trek. De plaatsen Lanaken, Lanaye, Canne, Visé, Moelingen tellen naar verhouding tot het aantal inwoners een veel te talrijke neringdrijvende stand. Heel vaak komt de combinatie caféhouder-kruidenier-textielhandel voor, of gasfitterloodgieter-electricien-radio-rijwielhandelaar.

De groep met karakteristiek sub b. genoemd kent daarentegen meer vakspecialisatie. Onder hen telt men steenhouwers, stukadoors, bouwvakarbeiders e.d. Hieronder vallen de vroegere seizoenarbeiders, die van uit Limburg naar Duitsland trokken, of de Belgische landarbeiders, die naar Zeeuws-Vlaanderen gaan.²⁹⁾

Ook moeten hiertoe gerekend worden de vroeger in Aken werkende Nederlanders. Laatstgenoemde stad op nog geen 4 km van Vaals gelegen, met haar verbonden door een frequente tramdienst, trok vóór de laatste

²⁸⁾ Bedrijfstelling 1930, deel I, band II.

²⁹⁾ Cfr. Steigenga—Kouwe. Zeeuws-Vlaanderen.

oorlog ongeveer 600 grensarbeiders. Deze waren grotendeels werkzaam in de textiel- en naaldenfabricage. Toen na de oorlog de Duitse grens voor hen gesloten bleef, vonden deze overvloedige arbeidskrachten tot voor kort bestaansmogelijkheid in de textielnijverheid van Verviers.

Het gewestelijk arbeidsbureau in Vaals heeft na de oorlog voor deze werklozen bijzonder goed werk verricht door hen naar de textiel-fabrieken te Verviers te verwijzen. Doch wat niet te voorzien was, de economische voordelen, die zij als grensarbeiders juist toen konden behalen, bleken ook voor niet-werklozen te machtig en de reeds vermelde verschuiving begon.

Veel critiek is door dagbladen en instanties van uit Den Haag op de arbeidsbureaux uitgeoefend. „Men had deze werklozen beter voor de wederopbouw kunnen winnen.” Men vergeet echter, dat niet ieder als bouwvakarbeider geschikt is. Het grove werk zou deze lieden in ieder geval blijvend ongeschikt gemaakt hebben voor textiel- en naalden-fabricage, waar een fijne zachte hand voor vereist is.

Doch wat zou men dan met het vrouwelijk personeel hebben moeten aanvangen?

Ondertussen hebben de toestanden zich totaal gewijzigd. De Belgische grens is geen onoverkomelijke barrière meer, de distributie heeft in Nederland opgehouden. Voor de Nederlander is het aantrekkelijke om in België te winkelen sterk verminderd. Tengevolge van de devaluatie zijn echter de vroegere verhoudingen omgekeerd. Thans komen de Belgen uit de omgeving in grote getale naar de Nederlandse randgemeenten. Vooral Maastricht en 's zomers ook Valkenburg profiteert hiervan. De Nederlandse douane heeft het rustig, bij de Belgische grenskantoren wordt nu queue gevormd.

Ook de Duitse grens staat — zij het op een kier — open. Dat er op het ogenblik (November 1949) nog slechts 11 arbeiders uit Vaals in Aken gaan werken, terwijl er toch 172 werklozen zijn, komt omdat de uitbetaling van lonen in Duits geld nog niet geregeld is. Deze werkloze krachten kunnen blijkbaar niet meer in Nederland worden opgenomen, noch in de bouwvakken, noch in de aardewerkindustrie te Maastricht. Vaals is daarvoor aangewezen op de nijverheid in Aken. Het valt dan ook te verwachten dat zodra de betalingsbeperkingen zijn opgeheven, het aantal grensgangers naar Duitsland zeker zal toenemen.

Voor de naaste toekomst valt een toename van Vlaamse arbeiders naar Nederland te verwachten: de demografische structuur van de Kempen is daarvoor gunstig, het Waalse gebied tracht om economische en politieke redenen haar industrie te behouden, terwijl in de Nederlandse randgebieden zich steeds meer industrieën vestigen.

A. Standaard³⁰⁾ merkt hieromtrent op: „dat Noord-Brabant en de Kempen voortdurend meer samengroeien, want de zich uitbreidende Noord-Brabantse industrie neemt steeds meer arbeidskrachten op en nog blijft er een tekort aan arbeidskrachten. Enige tientallen jaren geleden was de Kempen een volstrekt agrarisch gebied met veel woeste grond. Thans is de bevolking sterk op de industrie georiënteerd n.l. door de aanwezigheid van de Kempische mijnen en door het forenzenverkeer naar Noord-Brabant. Momenteel komen dagelijks c.a. 500 Kempische arbeidskrachten in Tilburg werken. Bij Philips te Eindhoven is dit aantal veel hoger. Andere aantrekkingspunten voor Kempische arbeidskrachten zijn o.a.: de zinkfabriek te Budel, de Bredase industrieën (rayon-industrie, metaalindustrie, kwattafabriek). Philips gaat nu te Roosendaal een nieuwe fabriek vestigen waar in de toekomst voor enige duizenden arbeiders werk zal zijn. Vanwaar zullen dezen komen?”

Hetzelfde gaat ook op voor de Maastrichtse nijverheid, die steeds meer arbeiders uit het Zuidelijk deel van de Kempen trekt.

In tegenstelling tot Nederland, waar de seizoenarbeid (wat het Zuid-Limburgse betreft) met het uitbreken van de 1e wereldoorlog voorgoed heeft opgehouden, terwijl de trek naar België slechts enkele jaren geduurd heeft, is het opvallend, hoe voor België zowel de trek van seizoenarbeiders als van grensarbeiders, zgn. frontaliers, aanhoudt.

Van uit Vlaanderen en Henegouwen gaat telkenjare een grote stroom seizoenarbeiders naar Frankrijk: de zgn. Fransmans. Zij werken hoofdzakelijk in de wijn-, suikerbieten- en vlasoogst. Samen met de groep, die naar Zeeuws-Vlaanderen trekt, bedraagt hun aantal ongeveer 215.000.³¹⁾ De trek naar Frankrijk is reeds oud: zij is ontstaan door de ontvolking van Frankrijk onder de Napoleontische oorlogen. Naar Zuid-Limburg komen vrijwel geen seizoenarbeiders, tenzij enkele tientallen fruitplukkers.

De „Fransmans” komen hoofdzakelijk uit de arme boeren- en landarbeidersfamilies. Men kan hen het best tot de losse arbeidskrachten rekenen.

Ook de categorie „frontaliers” is in België zeker niet afgenomen. H. de Man³²⁾ schat hun aantal op 80.000, grotendeels georiënteerd op de Franse textielcentra Lille, Tourcoing en Roubaix.

De aantallen grensarbeiders zijn in verhouding tot de totale bevolking

³⁰⁾ Belgisch-Nederlandse verkeersvraagstukken in verband met de opkomst van de Kempische mijnbouw en de voortgaande industrialisatie in Noord-Brabant. T.A.G. 1947, blz. 631.

³¹⁾ H. de Man. Ein Jahrhundert belgische Wanderbewegung. Z.f. Geopolitik 1942, pag. 502.

³²⁾ Ibid.

miniem. Voor de Nederlandse provincies bedraagt dit 1 : 1000, voor de Belgische 1 : 150. Zo telt Belgisch Limburg ongeveer 3000 grensarbeiders op een totale bevolking van 440.000. Een uitzondering vormt Zeeuws-Vlaanderen, waar uit het dicht bevolkte en arme Belgische deel meer dan 3000 grensarbeiders werken. ³³⁾

Samenvattend kan worden geconstateerd, dat zowel seizoenarbeid in het buitenland als grensarbeid heden ten dage een typisch Belgische trek is, geen Nederlandse.

Grensarbeiders moet men meestal zoeken onder de losse werklieden, alleen in bijzondere omstandigheden zal men onder hen vaklieden aantreffen.

Literatuurlijst:

P. Overhage	Heerlen. - Hamburg 1939.
K. Pinxten	Het Kempisch Steenkoolbekken. Antwerpen 1939.
G. Delfgauw	De omvang van het forenzenwezen in Nederland. Amsterdam 1932.
H. Roemen	Maastricht. - Maastricht 1947.
Nationaal Instituut
voor Statistiek	Algemene telling van de grensarbeiders die in Nederland werken.
Statistisch bulletin, No. 11, 1946.
N.I.S.	Officiële opgave van bevolkingscijfers, Dec. 1946. Belgisch Staatsblad 29 Mei 1947.
H. Keuning	Vervaaigde grenzen. T.E.S.G. 1948.
G. Brouwers	Ec. Stat. Berichten. Juni 1947.
A. Standaart	Belgisch-Nederlandse Verkeersvraagstukken. T.A.G. 1947.
A. Demangeon	Belgique. Geogr. Universelle. Tome II. Paris 1933.
L. Hoornweg	De Belgische enclaves van Baarle-Hertog. „Mens en Maatschappij”
1946. p. 218 e.v.
J. van Doorn	De economische geest te Maastricht. „Mens en Maatschappij” 1947.
p. 1 en p. 74 e.v.
H. de Man	Ein Jahrhundert belgische Wanderbewegungen. Zeitschrift für
Geopolitik. 1942. p. 496 e.v.
Steigenga—Kouwe	Zeeuws Vlaanderen.

Overige gegevens:

1. Provinciaal Planologische Dienst te Maastricht (ter plaatse aangegeven).
2. Gewestelijke Arbeidsbureaux (te Maastricht, Eisden, Vaals, Heerlen, Sittard), Aangevuld met eigen onderzoekingen (niet afzonderlijk vermeld).

³³⁾ Cfr. Steigenga-Kouwe.